

ŽIVOT

*Nemám naprosto v úmyslu sdělovati osobní záležitosti,
které nikoho nemohou zajímati,
a vnucovati čtenáři jakýsi svůj životopis,
který jest přirozeně každému zcela lhostejným;
ani já sám nemám na něm valného zájmu;
ostatně se v životě tom neudálo pranic, co by bylo
v obvyklém smyslu významné a stálo za poznamenání.⁴⁹*

Mladá léta

Leopold Procházka se narodil v Praze 23. listopadu 1879 jako syn jednoho z našich předních chemiků, středoškolského profesora Prokopa Procházky (1840–1935) a jeho ženy Emílie. Otec Leopolda Procházky pocházel z Bělé pod Bezdězem z řemeslnické rodiny. Díky svému talentu a stipendiím mohl zakončit svá studia univerzitním vzděláním v oboru biologie a přírodních věd. Vyučoval postupně na reálných gymnáziích v Litomyšli, Kutné Hoře a Praze, stal se ředitelem státního reálného gymnázia v Hradci Králové, odkud však byl již záhy povolán do Prahy jako zemský školní inspektor pro severovýchodní Čechy, kde setrval až do výslužby. Byl také literárně činný, jako spoluautor se podílel na obsáhlé učebnici organické chemie a sám vydal učebnici chemie pro čtvrtou třídu reálného gymnázia (byla přeložena i do srbstiny) a podílel se na chemické části Mülerovy učebnice fyziky. V roce 1871 se oženil v Litomyšli s Emilií Katzovou, která měla židovský původ. Narodilo se jim sedm dětí, čtyři dcery a tři synové.⁵⁰

Nejstarším synem Prokopa a Emílie Pocházkových byl MUDr. Ladislav Procházka (1872–1955), od roku 1910 vrchní fyzik města Prahy, zakladatel zemské nemocnice na Bulovce, v letech 1920–1921 ministr zdravotnictví a spolu s Alicí Masarykovou zakladatel *Červeného kříže*, jehož byl předsedou.⁵¹ Roku 1931 napsal knihu *Cestou za zdravím*. Byl také výborným hudebníkem a skladatelem několika symfonických děl a oper: *Otázka*, která byla uvedena roku 1910 ve Vinohradském divadle, a *Sen lesa*,

⁴⁹ Procházka, L., *Buddhismus světovým názorem, morálkou a náboženstvím*, Praha: Nakladatelství Františka Borového 1928, s. 209–210.

⁵⁰ Zuman, F., „Prokop Procházka“, *Od Ještěda k Troskám* 9, 1930, s. 49.

⁵¹ Rukopisná životopisná vzpomínka B. Procházkové (rodinný archiv).

jenž byl uveden roku 1905 v Národním divadle. Podílel se jako autor hudebních skladeb na všesokolském sletu v Praze v roce 1926, kterého se zúčastnil jako výtvarník i jeho švagr Josef Mařatka, známý sochař, žák Rodinův. Manželkou Ladislava Procházky byla Jitka Grégrová, dcera zakladatele *Národních Listů* Julia Grégra. Josef Mařatka i Ladislav Procházka byli coby přátelé často hosty Tomáše Garrigua Masaryka. Ladislav Procházka byl také jedním z „pátečníků“ u Karla Čapka.

Většina členů Procházkovy rodiny měla hudební nadání, které se projevilo zejména u jeho bratra Ladislava. Leopold Procházka byl také hudebně nadaný, miloval Pucciniho (zejména jeho opery *Bohema* a *Tosca*) a Beethovena. Sám byl výborným hudebníkem a klavíristou a Procházkovi známí zmiňovali jeho dar hudební improvizace.

Leopold Procházka již od mládí mnoho četl, jako mladý měl rád Rudyarda Kiplinga, jehož „naturfilosofie“ měla jistě na mladého čtenáře svůj vliv, Julese Vernea, který mohl nasměrovat Procházkův technický zájem, ale četl například i Karla Maye. Byl romanticky založeným člověkem a měl talent snadno a rychle se naučit cizím jazykům, což mu umožnilo číst světovou literaturu v originálech; tato četba mu poskytla základy k pozdějšímu filosofickému studiu. Tehdy, kolem roku 1900, si mnozí mysleli, že četba abstraktních, pro většinu nepochopitelných, děl východní filosofie je — podle slov Karla Absolona — „na efekt vypočítaná koketerie“⁵² ale u Procházky to byl skutečný a upřímný zájem, který však své ovoce přinesl mnohem později. V té době vedl četné rozhovory o filosofii a náboženství s tehdejší populární osobností, vinohradským nakladatelem J. Horálkem, který byl současně „náboženským, mysticky založeným horlítelem a mravokárcem.“⁵³

Procházka se seznamoval se směry tehdejší přírodovědné filosofie, bylo to v době Haeckelova monismu i jeho odpůrců z řad tzv. „ultramontánců“, z kněžských kruhů, jak katolických, tak i evangelických. Účastnil se také společně s profesorem Absolonem redakce Absolonovy korespondence s Angličanem Johnem Lubbockem (později lordem Avebury) nebo s Italem Battistou Grassim (objevitelem přenašeče malárie, komára *Anopheles*), kteří byli předními světovými autoritami v oblasti zabývající se fylogeneticky důležitými drobnými živočichy. Přesto, jak se zmiňuje Absolon, nepovažoval tehdy v jeho mladém věku Procházkův zájem o přírodu a filosofii za primární cíl jeho života, mimo jiné s vědomím toho, že Procházka, který byl velmi příjemný vnějším vzhledem, prožíval „liberálně období na pozemské radosti normálně reagujících mladých mužů jako tisíce nás jiných.“⁵⁴ Ale, jak vzápětí Absolon dodává, „...není pochyby, že již tehdy se u něho probouzely skryté duševní pudy příštího filosofa, jimiž nakonec překvapil všechny své vrstevníky.“⁵⁵

52 Absolon, K., "Ing. dr. Leopold Procházka, nástin životopisný", Zvláštní otisk z časopisu "Příroda" 10, Brno 1944, s. 2.

53 *Ibid.*

54 *Ibid.*

55 *Ibid.*

Jeho mládí, spojené se studiem a dobou mládenecké svobody, bylo naplněno romantickými láskami a bolestnými zklamáními. Z dopisů Karlovi Absolonovi z tohoto období můžeme vyčíst nesourodost jeho vnitřního světa, nápadnou sebestřednost koupající se ve zmařených touhách mladého muže, v samotě trávené v lesích kolem Bělé pod Bezdězem, ale i romantickou povahu, kterou dokládají jeho básnické pokusy.⁵⁶ Bylo to bouřlivé období zcela jistě odpovídající Procházkově povaze, v níž by mnozí čtenáři jeho knih o Buddhově nauce hledali člověka spíše klidného, bez emocí a pouze do sebe uzavřeného. Procházka byl podle slov příbuzných, a proti očekávání jeho příznivců, člověkem prudké povahy, energickým, vznětlivým a silně citově založeným. Vůči okolnímu světu bylo jeho chování pravděpodobně mírně schizofrenní — na jednu stranu byl považován za člověka velmi společenského, na druhé straně měl tendence se uzavírat do sebe (o čemž vypovídají zejména jeho dopisy a úvahy), což naopak vypovídalo o Procházkově hloubavé, filosofující povaze. Svoji energii a životní vitalitu, asi překvapující pro mnohé lidi považující přívržence buddhismu za životní pesimisty, projevil nejenom ve svých milostných vztazích s ženami, ve studiu velkého množství literatury, ale později i v nesčetných podnikatelských aktivitách. O bouřlivém životě Procházka mládí hovoří jeho občasně „čestné dluhy“ z hazardních her. Z toho posledního, na danou dobu dosti vysokého, ho zachránilo věno jeho nevěsty.

Ačkoliv se nevyhýbal žádnému požitku veselého studentského života, přece jen s matematickou přesností skládal jednu zkoušku za druhou a jen co dostudoval, obrátil jako mladý strojní inženýr svoji pozornost do oblasti techniky. Byl spoluautorem ve své době známé technické publikace *Parní kotle a jejich obsluha*, která byla ještě mnohokrát vydána, což vypovídalo o její oblíbě a praktickém použití.⁵⁷

Důležitým okamžikem v Procházkově životě bylo bezmála čtyřicet let trvající přátelství s Karlem Absolonem, později profesorem a jedním z našich předních přírodovědců–biologů. Seznámili se nejspíše v Praze v roce 1897. Od té doby trvalo jejich přátelství až do Procházkovy smrti v roce 1944. Právě díky dopisům, které psal Procházka Absolonovi, a které po jeho smrti posílal Absolon pozůstalým, si můžeme alespoň zčásti utvořit představu o Procházkově v době před jeho sňatkem. S Absolonem si neužívali pouze svobody mládeneckého života v Praze (oblíbeným místem jejich setkání byl Národní dům), ale Absolon ho také bral s sebou na výzkumy do Moravského krasu, kde spolu sjížděli říčku Punkvu. Biologické a přírodovědné vzdělání Karla Absolona mělo, podobně jako v případě Procházka otce, vliv na formování Procházkových znalostí v oboru biologie, které pak uplatnil spolu s astro-

⁵⁶ Např. dopis L. Procházky K. Absolonovi z 9. 7. 1901 (rodinný archiv).

⁵⁷ Z dopisu K. Absolona Procházkovým nejbližším pozůstalým z 2. 4. 1944 (rodinný archiv) vyplývá, že byl Procházka autorem i dalších „odborných spisů inženýrských“, není zde však uvedeno kterých.

nomickými a filosofickými poznatky ve své práci *Besedování s Bohem*.⁵⁸ Upřímnost přátelství mezi oběma muži se potvrdila na jaře roku 1944, kdy se Absolon zúčastnil Procházzkova pohřbu přes veškerá rizika, která obnášela nejenom návštěva samotného pohřbu (mnozí „dobří“ pražští přátelé se „z pochopitelných důvodů“ omluvili a pohřbu se nezúčastnili) a nebezpečná cesta vlakem z Brna do Prahy při častých spojeneckých náletech, ale i Absolonův pokročilý věk a podlomené zdraví — Absolon byl o tři roky starší než Procházka. Karel Absolon také po smrti Leopolda Procházky napsal nekrolog, který byl uveřejněn v časopise *Příroda*.⁵⁹

Manželství a podnikatelská činnost

Procházkův neklidný, svobodný, mládenecký život skončil v roce 1905. V lednu tohoto roku se seznámil na plesu v Národním domě se svou pohlednou, tehdy devatenáctiletou, budoucí ženou Boženou, za svobodna Šafaříkovou.⁶⁰ 20. května již byly zasnuby a 30. září ve vinohradském kostele svatba. Procházka sám nežil v převelkém bohatství — pracoval tehdy jako mladý inženýr na místodržitelství v Praze⁶¹ — a zlí jazykové považovali tento sňatek za majetkovou mesalianci. Božena Procházková pocházela z pražské měšťanské rodiny, se vzděláním odpovídajícím průměrnému vzdělání ženy té doby. Opakem byla její sestra Jarmila Šafaříková, která po svém tragickém příběhu z doby první světové války vedla emancipovaný život, byla představenou Podolského sanatoria a mezi její známé patřila například Hana Benešová, manželka Eduarda Beneše nebo ministr Alois Rašín, který shodou okolností po na něm spáchaném atentátu v Podolském sanatoriu umíral. Narozdíl od kosmopolitního a filosofujícího Procházky, kterému bylo vlastnění cizí, byla jeho žena příliš měšťanská a provinciálně česká, za mlada tíhla k tehdy modernímu panslavismu a dokonce se učila rusky. V meziválečném období se začal komplikovat rodinný vztah a manželství přestalo být harmonické.

V červnu roku 1906 se narodila dcera Božena, se kterou si pak velmi dobře rozuměl. Za rok a půl, v lednu roku 1908, se rodina odstěhovala z Prahy do Plzně, kam byl Procházka z rozhodnutí místodržitelství přeložen. Zde pracoval na okresním hejtmánství jako první komisař pro zkoušení parních strojů a zajišťoval jejich technický servis. Procházkoví bydleli nejdříve v Solní ulici č. 6, kde se jim v roce 1910 narodil syn Prokop. Procházka své děti vedl ke vzdělání, zejména kladl důraz na znalost cizích jazyků — sám disponoval výbornou znalostí němčiny (podle slov příbuzných ho

⁵⁸ Procházka, L., *Besedování s bohem*, Plzeň: vlastním nákladem 1934.

⁵⁹ Viz pozn. č. 52.

⁶⁰ Životopisná vzpomínka B. Procházkové (rodinný archiv).

⁶¹ Již v této době mu vyšel jako mladému pražskému stavebnímu adjunktovi v časopise *Technický obzor* článek *Fixace prachu a dehtování silnic*, ve kterém píše o možnostech, jak se vypořádat s velkou prašností na silnicích způsobenou v té době rostoucím počtem automobilů (Procházka, L., „Fixace prachu a dehtování silnic“, *Technický obzor*, roč. XIV., s. 5. (rodinný archiv)).

Němci i Francouzi považovali často za svého krajana), francouzštiny (Francii navštěvoval velmi často, měl tam i své přátele) a angličtiny. Tomu také odpovídala jeho velmi rozsáhlá knihovna, která obsahovala velké množství cizojazyčné literatury. Dcera Božena absolvovala dívčí reálné gymnázium s výborným prospěchem a prodala se za notářského koncipienta JUDr. Jiřího Svobodu. Byla velice jazykově nadaná, uměla dobře anglicky, německy a francouzsky. Syn Prokop vystudoval reálné gymnázium v Plzni a stejně jako jeho otec strojní inženýrství v Praze.

Brzy poté, co se Procházkovi přestěhovali do nového bytu na Mansfeldově ulici č. 3, začala Procházkova bohatá podnikatelská činnost. Kromě toho, že byl ještě za rakouské monarchie prvním komisařem pro zkoušení parních strojů a strojuvůdců, byl také prvním zkušebním komisařem pro řidiče automobilů, jejichž vývoj, se snahou je zdokonalovat, sledoval prakticky od prvopočátku. V době první světové války si podal k patentování vynález náhražek gumových pneumatik ocelovými pružinami. Později propagoval typ „lidového automobilu“ důvtipným zjednodušením rámové konstrukce.

Z pozice vrchního stavebního rady zemské politické správy v Plzni odešel ve 44 letech ze státní služby, která jeho aktivnímu duchu nedala plně uplatnění. Bohatý uhelný plzeňský revír inicioval jeho myšlenku zužitkovat uhelné a lupkové zásoby na Plzeňsku a Nýřansku a založil důlní společnost *Concordia*. Jako keramický odborník také dovedl správně ocenit důležitost a význam různých surovin na výrobu ohnivzdorných materiálů.

Stál rovněž u kolébky českého rádiového obchodu a průmyslu, který nadšeně propagoval. Jak uvádí nejen Absolon, ale i podle výpovědí a zmínek jeho příbuzných, obchodní stránka pro něj nebyla rozhodující, „neboť byl velkým idealistou“. Často utrpěl finanční ztráty jako v případě svých pokusů v podnikání s velkochovem, kdy mu díky výpadkům elektrického proudu uhynuly tisíce kusů drůbeže a musel proto svůj podnik zrušit. Tyto překážky však nebyly důvodem, aby se pokaždé znovu nepustil do dalšího podnikání, což odpovídalo jeho energickému, zvědavému a velmi aktivnímu duchu. Jeho pozornosti neunikly ani počátky letectví u nás – v meziválečném období byl členem letecké společnosti *Ikaros*. V letech 1918–1926 měli s ministrem Haidlerem v pronájmu celé Mariánské Lázně a snažili se konkurovat Karlovým Varům. Postavili mimo jiné klusáckou dostihovou dráhu. V Mariánských Lázních působil celou řadu let jako honorární královský španělský konzul — vlastnil tedy diplomatický pas — což byla jedna z věcí, které mu přitížily po jeho zatčení Gestapem. Procházka byl také členem plzeňského *Rotary klubu*.⁶²

⁶² Dokladem jeho členství v plzeňském Rotary klubu je článek *Karma* dr. Otakara Kačera, předsedy plzeňského Rotary klubu, v němž se autor zamýšlí nad naukou karmy v Buddhově učení, viz Kačer, O., „Karma“, *Československý Rotarián VIII/1*, 1936, s. 10–11; v rodinném archivu je i kopie Procházkova článku: Procházka, L., „Compassion...Courage“, *The Rotarian*, April 1936, s. 5., ve kterém je Procházka uveden jako člen „Rotary Club of Plzeň, Czechoslovakia“.

Hledání řešení

Leopold Procházka byl kosmopolitní a univerzálně vzdělaný člověk. Hranice mezi evropskými zeměmi pro něj nebyly překážkou. Díky diplomatickému pasu se mohl pohybovat po Evropě naprosto volně. Velmi rád a často cestoval, zejména do Francie. Bez problémů mohl číst cizojazyčné publikace. Schopnost rychločtení mu umožnila seznámit se s velkým množstvím knih. Během let shromáždil rozsáhlou odbornou knihovnu českých a cizojazyčných děl. Obsahovala několik tisíc svazků a její velkou část tvořila filosofická knihovna, která byla uceleným unikátem.⁶³ Hana Kurzová, která Procházku osobně znala, napsala:

...ke své knihovně však nebyl nijak připoután. Ačkoliv mu patřily mnohé vzácné a těžko dostupné knihy, půjčoval je rád a bez váhání. Říkal, že právě proto knihovnu má, aby sloužila nejen jemu, ale i všem, kteří touží po poučení.⁶⁴

Dokladem těchto slov je i pasáž z jednoho z dopisů — v té době ještě velmi mladému brněnskému stoupenci Buddhova učení — Oldřichu Vysloužilovi:

Nezáleží na tom jakou formou jste mi knihu zapůjčenou vrátil, dovedu vše chápat, jelikož jsem sám podobné stavy zažil; nebyl bych Vás ostatně ani o vrácení knihy žádal, kdyby nebyla posledním výtiskem v mém majetku, který přece tu a tam potřebuji.⁶⁵

Většinu knih nechal tisknout na vlastní náklady a pod cenou je prodával nebo často přímo daroval. Naneštěstí poté, co byl zatčen Gestapem, byla jeho knihovna zkonfiskována a tak ztracen bohatý literární a vědecký poklad. Jistý přehled o používané literatuře si však můžeme udělat díky seznamu literatury, který Procházka uvádí na konci svého spisu *Buddhismus světovým názorem, morálkou a náboženstvím, Buddha a jeho učení* a v předmluvě knihy *O buddhistické meditaci*. V první knize uvádí kromě „překladem zpracované a v jednotlivých kapitolách knihy zvláště použité literatury“ i „literaturu, jíž bylo obecně užito při myšlenkových úvahách a studiu různých, v knize zpracovaných problémů“. V tomto případě se samozřejmě jedná převážně o díla zaměřená na Buddhovu nauku. Přesto je seznam Procházkou používané literatury, který je v příloze k této práci o Procházkově kompletně uveden, velmi rozsáhlý.

⁶³ V buddhistické přednáškové úvaze *O vědomém jevu osobnostním* líčí Procházka myšlenkové pochody „jednoho člověka“ ležícího ve svém pokoji v přítmi uhasínajícího dne: „Obrátil se k protější zdi pokoje, kde stála knihovna; duchovní krém lidského myšlení byl zde soustředěn: Křesťanská bible vedle koranu, vedle mistra Eckeharda perští mystikové a indické Upanišády, vedle Epikteta a Marka Aurelia čínští filosofové Konfuce a Laotse; západoevropští filosofové byli zde v hlavních směrech zastoupeni, od božského Plata a temného Heraklita až k Nietschemu a Bergsonovi...“ (Procházka, L., *O vědomém jevu osobnostním*, Plzeň: Vendelín Steinhauser 1928, s. 11).

⁶⁴ Kurzová, H., „Za buddhistou Dr. L. Procházkou“, *Nový Orient* 8–9, roč. I., s. 50–51.

⁶⁵ Dopis O. Vysloužilovi ze 3. 10. 1939. Je zde uvedena Procházkova plzeňská adresa z této doby: Kopeckého sady 8 (před tou je přeškrtnutá předchozí adresa Rožemberská 2)

Je zřejmé, že Procházku podnikatelské aktivity neuspokojovaly. Jeho pozornost se s postupujícím věkem čím dál více obracela k duchovním, nábožensko-filosofickým otázkám. Začal intenzivně studovat sanskrít a projevovaly se u něj čím dál častější tendence, které ze spánku probudil ve svém mládí již zmíněnými diskuzemi s Horálkem, četbou Maeterlincka, filosoficko-přírodovědeckých děl Haeckela, Platea, Ostwalda, později Osborna, Schopenhauera, Nietscheho a mnohých dalších evropských filosofů. Je zcela jisté, že měl ve své době velmi dobré znalosti biologie a přírodních věd vůbec — zde se projevil již zmíněný vliv Karla Absolona a jeho otce, který měl biologické a přírodovědné vzdělání — a také astronomie (dcera Božena vzpomínala na astronomické modely a pomůcky, které měl ve své pracovně). Velmi dobře se orientoval v oblasti biologie, v evoluční teorii a problémech s ní spojených. Přes podrobné studium „vnějšího světa“ však nezanedbal ani „svět vnitřní“.

V tomto případě jsem se však při sběru materiálu a informací o Procházkově životě setkal s velmi vážným problémem. Procházkův zájem o Buddhovo učení nenašel v řadách jeho příbuzných a přátel mnoho pochopení. Jak to výstižně vyjádřil Procházkův vnuk, Jiří Svoboda, vzhledem k jeho výjimečné schopnosti a úspěšnosti v podnikání mu tuto „společenskou výstřednost“ tolerovali.⁶⁶ Díky nezájmu Procházkových nejbližších o tuto oblast bylo velmi těžké získat přímé informace o jeho vnitřním myšlenkovém a názorovém vývoji. Jediným zdrojem mohou být v tomto případě pouze Procházkovy knihy a malé množství dopisů. Výsledkem osobních rozhovorů se členy jeho rodiny byly neucelené informace.⁶⁷

Buddhovo probuzenské učení

Na otázku kdy se Procházka setkal s Buddhovou naukou, je velmi těžké odpovědět. Podle jeho dcery se tak stalo někdy mezi pětadvacátým a třicátým rokem Procházkovy života. Jak probíhalo jeho seznámení se s buddhismem je ještě složitější problém. Jediným pramenem, ze kterého je možno čerpat při snaze vyjasnit tuto otázku, je deník, který je součástí doslovu v knize *O buddhistické meditaci* a také doslov ke knize *Buddhismus světovým názorem, morálkou a náboženstvím*.

V doslovu Procházka zmiňuje časté dotazy lidí na to, proč se začal zajímat o buddhismus, co jej vlastně vedlo k obratu od dosavadního velmi praktického působení jako podnikatele k vysloveně duchovní činnosti. Dodává, že sám nemá vůbec v úmyslu vnučovat někomu svůj životopis, protože se v něm, jak je přesvědčen, neodehrálo nic,

⁶⁶ Osobní sdělení J. Svobody (březen 1999).

⁶⁷ Osobní sdělení J. Svobody (březen 1999), osobní sdělení Z. Mařatky (květen 1999), záznam rozhovoru M. Schmidta s B. Svobodovou z devadesátých let.

co by bylo v obvyklém smyslu významné a stálo za zaznamenání.⁶⁸ Podle něj jeho zájem o buddhismus vznikl z daných předpokladů a dispozic:

...vnitřní vyzrání musí během samsaro dostoupiti určité výše ... nežli se dostaví zájem o věci ležící mimo smysly lidské a jejich svět. Tato určitá hodnota individuálního kamma jest konečným výsledkem všech konání všech předchozích existencí a jest jako určitá možnost dána individuu jím samým do věku.⁶⁹

Procházka přiznává, že již od nejtělejšího mládí v něm působily různé touhy bez určitého zabarvení, které se vybíjely neuspokojivě podle okolností a různým způsobem. Mimo jiné se projevovaly „hladem po knihách“, po vědění. Výběr knih podle Procházky odpovídal stoupajícímu stavu duchovní úrovně a vzdělání. Nakonec se dostal ke knihám širokých neosobních námětů, které v něm vyvolávaly „zvláštní chvění a otvíraly neznámé horizonty uložené v podvědomí.“⁷⁰ Vrcholem pro něj bylo období studia náboženských textů:

Písmo Svaté, Talmud, Koran, staroindické filosofie náboženské přistupovaly po řadě a zky-
přovaly úrodnou půdu nitra pro zrna, které mělo přijíti v podobě pravdy Buddhovy.⁷¹

Buddhovo učení znamenalo pro Procházku vrchol, cíl, nad nímž není nic vyššího, který „ničím jiným nemůže být nahrazen“. Do jisté míry diskutabilním zdrojem pro zachycení Procházka vnitřního vývoje v době seznámení se s Buddhovou naukou je výše zmíněný fiktivní deník. Tento deník Procházka používá jako způsob jak „jednodu-
chou črtou vyznačiti pochod k buddhistické spáse“. Činí tak ve formě deníku smyšleného člověka, který se „zpovídá a zachycuje svoje myšlenky a prožitky, poznatky a dojmy od počátku vzniku vnitřního nutkání zabývat se s nadsmyslovými problémy“.⁷²

Je možné, že se Procházka při psaní tohoto deníku alespoň zčásti inspiroval vlastní zkušeností se seznámením se s Buddhovou naukou. Možná se opravdu setkal s člověkem — buddhistou, o kterém se zde zmiňuje a který mu poskytl první informace

⁶⁸ V dopise faráři V. V. Daniškovi z 4. 7. 1942 (rodinný archiv), ve kterém mimo jiné píše o jemnohmotných bytostech, lze nalézt následující zajímavou pasáž: „Oni duchovní tvorové žijí pak těsně s člověkem, jehož vyzářujícího produktu užívají k udržování svého životního procesování. Já sám mám prý dokonce dva takové duchovní tvory u sebe, jak tvrdila jistá jasnovidka, která se s nimi v transu srozuměla; prý jí vykládali, že jsem po celý život nebyl šťasten, což odpovídá pravdě, a tuto stížnost jejich vykládám si tak, že výživa jim mnou poskytovaná z mých neradostných myšlenek po celý život jim nebyla pochuti. Jak vidíte, důstojný pane Danišek, přicházíme při takových spekulativních úvahách až do směšnosti a nic potřebného a užitečného si nelze z toho vybrati.“ Mohli bychom snad tedy považovat mnou podtržené věty za Procházkaovo shrnutí svého života.

⁶⁹ Procházka, L., *Buddhismus světovým názorem, morálkou a náboženstvím...*, s. 210.

⁷⁰ *Ibid.*, s. 211.

⁷¹ *Ibid.*

⁷² Procházka, L., *O buddhistické meditaci*, Praha: Vladimír Žikeš 1930, s. 161.

o Buddhově učení. Možná se v jeho nitru odehrávalo to, co popisuje při setkání s tímto člověkem a prvními knihami o buddhismu. V každém případě je to vcelku zajímavý popis vnitřního vývoje člověka, který má tu odvahu si položit otázky týkající se pobytu člověka v tomto světě a s tím spojených problémů.

Poté co se začal věnovat buddhismu, již tak často nenavštěvoval společnost, protože zde nenašel příliš pochopení pro svoji filosofii a myšlenky. Později také přestal jíst maso a podle slov jeho dcery uvažoval o cestě na Cejlon.⁷³ Byl to prý jeho sen, jehož uskutečnění možná překazil začátek druhé světové války. Na druhou stranu však Hana Kurzová ve své vzpomínce na L. Procházku píše, že „zahloubán zcela do studia buddhismu a do cvičení meditačních, připravoval se, že zbytek svého života stráví v klášteře v Tibetu...“⁷⁴ Pokud Procházka opravdu uvažoval o cestě či dokonce pobytu v klášteře v Asii, přemýšlel spíše o Srí Lance než o Tibetu. Na Srí Lance je tradiční školou theraváda, zatímco v Tibetu je rozšířena vadžrajána. Páli–kánon a celá tradice s ním spojená, čili ta, kterou se inspiroval Procházka, je záležitostí theravády. Kromě toho již v té době žilo na Srí Lance několik mnichů z Evropy, s nimiž mohl být Procházka v kontaktu nebo o nich přinejmenším věděl. Naopak tibetský buddhismus nebyl předmětem Procházkovy zájmu, dokonce se domníval, že „tibetský lamaismus, zvláště pak tantrismus, nelze ztotožňovati s Buddhovým původním slovem a jeho zásadami“.⁷⁵

Přestože Procházka svůj sen neuskutečnil, pomohl ho alespoň realizovat svému příteli Martinovi Novosadovi, který odjel ve svých třiceti letech na Srí Lanku v roce 1938. Jak už bylo uvedeno dříve, Martinovi Novosadovi uhradil z velké části náklady na cestu, která pro něho samotného vzhledem k rodině a pokročilému věku nebyla uskutečnitelná. Podle Boženy Svobodové chtěli jet původně na Srí Lanku společně. Nakonec však Procházka zůstal v Evropě, což se mu stalo osudným. První pohled, datovaný 27. prosince 1945, který poslal v té době už buddhistický mnich Nyanasatta, se již do Procházkových rukou nedostal. Na dopis pak odpovídala Božena Svobodová, která později několik let udržovala s Nyanasattou korespondenci.⁷⁶

Procházka se zřejmě mimo svou literární aktivitu věnoval i veřejné činnosti, jak o tom svědčí publikované texty dvou veřejných přednášek v Brně a Plzni.⁷⁷ V rodinném

⁷³ Záznam rozhovoru M. Schmidta s B. Svobodovou z devadesátých let.

⁷⁴ Kurzová, H., „Za buddhistou Dr. L. Procházkou“, *Nový Orient* 8–9, roč. I., s. 50.

⁷⁵ Procházka, L., *Kniha o skutečnosti podle Buddhova probuzenského učení*, Plzeň 1939, s. 41. Také v práci *O buddhistické meditaci* píše na s. 31 o „zkažené formě buddhismu v Tibetu a Nepálu.“

⁷⁶ Např. dopis B. Svobodové z 1. 5. 1946 a Nyanasattovy dopisy B. Svobodové z 24. 12. 1967 a z 27. 5. 1976. V dopise z 24. 12. 1967 je zmíněn dopis B. Svobodové z 21. 8. 1967 (rodinný archiv).

⁷⁷ Procházka, L., *O vědomém jevu osobnostním*, Plzeň: Vendelín Steinhäuser 1928; Procházka, L., *Přednáška nábožensko–buddhistická v Plzni a Brně*, Plzeň: vlastním nákladem 1929.

archívu lze také nalézt německý text přednášky o meditaci, kterou Procházka přednesl 10. 3. 1940 v Berlíně. Paní Procházková i Božena Svobodová také obdržely po smrti Leopolda Procházky několik dopisů od buddhistů, kteří byli dříve s Procházkou v kontaktu nebo jej znali. Patří sem například dopisy E. Fimandla, B. Hejhala a K. Rysky. Karel Ryska ve svém dopise vzpomíná na společná setkání a spolupráci.⁷⁸ Uvádí zde také, že:

Těsně před válkou utvořili jsme pak v Praze, bylo nás asi 5 osob, malý buddhistický kroužek a požádali jsme p. doktora, aby nám něco přednesl. Několikrát nás navštívil — bylo to v malém sále v Unitarii (místnost vedle jeviště) a strávil s námi celý večer.⁷⁹

Je to zajímavý doklad o možné existenci buddhistických skupin v prvorepublikovém Československu a Procházkově případném kontaktu s nimi. Dále zde Ryska uvádí, že „knihy p. doktora jsou rozebrány a jejich náklad v Plzni zničen...“⁸⁰ Z toho je zřejmé, že Gestapo po Procházkově zatčení nechalo zničit i jeho knihy, včetně předloh pro tisk.

Po dlouhém hledání tedy Procházka našel učení, o kterém si myslel, že mu umožní vyřešit životní otázky, které si kladl. Inspirace musela být velmi silná, protože Procházka neskončil u pouhého vstřebávání slov, ale rozhodl se i pro vlastní praxi. Tu navíc doplnil činností nasměrovanou k šíření Buddhova učení v prostředí, které o jeho existenci a obsahu nevědělo skoro nic. Kromě veřejných přednášek zaměřil své úsilí na psaní knih, v nichž různými formami čtenáře seznamoval s principy Buddhova učení. Procházku proto můžeme považovat za opravdového průkopníka praxe Buddhovy nauky v prvorepublikovém Československu.

Pokud je v této kapitole pojednáváno o životě Leopolda Procházky, neměl by zde zůstat opomenut jeho vztah k socialistickému či sociálně–demokratickému hnutí,⁸¹ které v té době získávalo v Evropě na síle, zejména po bolševickém puči v Rusku na podzim roku 1917. Procházka byl člověk, který dokázal peníze vydělat, zároveň však uměl i ze svého majetku dát. Netýkalo se to však pouze zaopatření Procházkových blízkých, finanční a materiální podpory mnoha buddhistů, ale také jeho postoje vůči zaměstnancům, zejména dělníkům v jeho dolech.

Ze svědecké výpovědi sepsané v Nýřanech dne 31. 7. 1958 se můžeme dozvědět o tom, jak se Procházka choval ke svým zaměstnancům. Finančně přispíval zvláštní podporou, kromě zákonné nemocenské, horníkům po úraze i jejich rodinám po dobu

⁷⁸ K. Ryska z Procházkova podnětu přeložil do češtiny článek K. Seidenstückera *Nauka o spásné stezce v původním buddhismu*, který prý Procházka sám zkorigoval. Neuvádí však, kde a kdy článek vyšel. K. Ryska si také se K. Seidenstückerem před jeho smrtí dopisoval.

⁷⁹ Dopis K. Rysky z 3. 12. 1944, s. 4 (rodinný archív).

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ Srov. např. s postojem R. Máši v knize *Monotheismus, pantheismus, buddhismus. Základy a systém mravouky sociální*, Praha: nakladatelství knihovny „Nové lidstvo“ 1923, s. 33–50.

pracovní neschopnosti. Jednoho z nich dokonce navštěvoval přímo v nemocnici a „nikdy nepřišel s prázdnou kapsou, i 200 Kč na přilepšenou, tu láhev vína a když se rekonvalescent vrátil z nemocnice i lehátko mu koupil.“⁸² Postaral se také o pět horníků propuštěných po hladové stávce podzemí na dole *Krimich* v roce 1934, kteří neměli žádnou šanci získat práci na jiném dole. V roce 1937, kdy musela být přerušena těžba na dole *Concordia*, vyplatil celou mzdu týden stávkujícím horníkům a po ukončení této neúspěšné stávky jim dal týden placené dovolené. Toto jednání bylo podle svědků nesrovnatelné s chováním jiných důlních podnikatelů.

I přes tato fakta byl Procházka skeptický vůči socialistickému či sociálně–demokratickému myšlení. Byl apolitický, neklonil se k žádné straně — paradoxně by mohl být pro někoho sociálně smýšlejícím velkopodnikatelem. Vysvětlení jeho skepse k jakýmkoliv politickým snahám sociálního či socialistického hnutí nám může nabídnout úvaha v kapitole „Buddhismus a socialismus“, kterou najdeme v práci *Buddhismus světovým názorem, morálkou a náboženstvím*. Zde se zamýšlí nad pojetím rovnosti lidí v evropském prostředí, zejména pojetím rovnosti u socialistů a marxistů a srovnává je s rovností jak je chápána ve filosofických a náboženských systémech asijských národů. Kritizuje socialistické učení o vrozené rovnosti lidí, které je podle něj pěstí do obličeje veškeré zkušenosti a všemu úsudku, protože „v žádném státě nemůže lenoch, hlupák a darebák stejných práv požadovati, jako pilný, rozumný a čestný člověk.“⁸³ To podle něj nevyvrací ani „teorie prostředí“, podle níž nejsou charakter a schopnosti člověka primárně ovlivněny „vnitřním duchovním a mravním chováním člověka, nýbrž způsobem vnějšího pořádku.“⁸⁴

Podle Procházky si člověk vlastním jednáním či chováním vytváří podmínky pro svoji další existenci. Abychom dosáhli lepších poměrů ve společnosti, nepomůže nám revoluce ani jakékoliv další snahy vycházející z vnějšího prostředí, nýbrž vlastní „vnitřní revoluce“ uvnitř každého člověka. K té však politická hnutí nevedou. Odkazují k ní právě filosofická a náboženská učení Východu, zejména Buddhovo probuzenské učení. Dokud bude lidské chování určováno chtivostí, nenávistí a zaslepeností, nepovede ke konečné rovnosti, která se v Buddhově učení kryje s dosažením nibbány, ať už to budou snahy ve jménu jakékoliv politické či jiné ideologie.

Vězení a smrt

V Procházkově životě velmi tragickou roli hrálo jeho zatčení a věznění. Procházka byl častým návštěvníkem plzeňských kaváren, což se mu nakonec stalo osudným. Při jedné z návštěv bylo puštěné rádio a poslouchala se zakázaná zahraniční stanice.

⁸² Opis svědecké výpovědi J. Haška zapsané 31. 7. 1958 v Nýřanech, který pracoval na dole *Marie* v letech 1936–1940. Podepsáno je zde dalších pět svědků (rodinný archiv).

⁸³ Procházka, L., *Buddhismus světovým názorem, morálkou a náboženstvím...*, s. 89.

⁸⁴ *Ibid.*, s. 91.

Nejspíše na základě udání⁸⁵ se o tom dozvědělo plzeňské Gestapo a všichni účastníci, asi pět lidí, byli zatčeni a později souzeni. Dnes se již nejspíše nedovíme, do jaké míry byl Procházka aktivním či pasivním účastníkem poslechu zakázané stanice, nicméně musíme konstatovat, že on, jemuž jako výrazně kosmopolitnímu člověku byla politika vzdálená, nakonec dostal nejdlejší trest. Naštěstí již předtím se mu podařilo zfalšovat rodokmen. Procházka byl, jak už bylo uvedeno dříve, po matce Žid. Ta se za svobodna jmenovala Katzová, proto na matici upravil její rodné příjmení na Kácová, což bylo prozíravé, neboť by mu po zatčení Gestapem hrozil koncentrační tábor.

Procházka byl zatčen 15. prosince 1942 a nejdříve byl vězněn krátký čas na Gestapu v Plzni. Odtud také má, jak vylíčil později své dceři, nejhorší zážitek z celého pobytu ve vězení, když před jeho očima gestapák Fleischer utloukl jednoho Sokola z Plzně. Podle slov své dcery chtěl Procházka z hrůzy nad tím, co se zde dělo „skončit sám svůj život, ač vždy sebevraždu zavrhoval ... výslovně nám otec řekl ‘Vždyť já jsem se věšel, nemohl jsem se na to dívat, to byla muka.’“⁸⁶ Jeho dcera také v rukopisném svědectví popisuje otcovo utrpení v době, kdy byl vězněn na plzeňském Gestapu:

O sobě nám vyprávěl málo, pouze že gestapák Haas ho honil po oněch železných schodech, které spojovaly na Gestapu vězení s vyšším poschodím, a že když otec nemohl dost rychle jsa 64 leta stár, tedy ho kopal. Také ho přivázali k mladému 20letému vězni a toho tloukli, aby utíkal po schodech nahoru a dolů a když otec nemohl, tloukli ho. Při výsledku, když byl obrácen ke zdi, dali mu za nohy prkénko, které ke zdi stále přisunovali, až ztratil rovnováhu a padl nazad, pak ho tloukli.⁸⁷

V roce 1947 potom Procházkův zeť Jiří Svoboda nechal notářsky potvrdit výpovědi spoluvězňů, kteří mluví o Procházkově jako o kamarádkém a nesobeckém člověku, velmi oblíbeném mezi vězni, který volné chvíle mezi vězni zpříjemňoval vědeckými přednáškami a vůči Němcům a dozorcům se choval důstojně a sebevědomě.⁸⁸ Před soudem, který proběhl v Drážďanech, byl ještě krátce ve vězení v Praze. Přes svoji údajně krásnou řeč, kterou se sám hájil, byl v Drážďanech odsouzen na tři a půl roku do káznice za poslech cizího rozhlasu, přípravu velezrady proti říši a podezření z politické činnosti proti říši. Jak už bylo uvedeno dříve, byl to nejvyšší trest ze skupiny lidí zatčených společně s Procházkou. Po pobytu v Drážďanech byl převezen do káznice ve Waldheimu, kde zůstal až do svého propuštění v roce 1944.

⁸⁵ B. Svobodová ve své výpovědi předané policii v lednu 1946 tvrdí, že otec rodině osobně sdělil, že „v jeho zatčení měl prsty p. Ludvík Wallner, úředník Anglobanky, člen *Sicherheitsdienst*, který dal o otci gestapáku Haasovi takové informace, které mu ublížily“ (rodinný archiv).

⁸⁶ Rukopisné svědectví B. Svobodové (rodinný archiv).

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ Výpověď plzeňského stavitele arch. K. Štíky z 15. 2. 1947 a Z. Veselého z 13. 2. 1947 (rodinný archiv).

Zde však vážně onemocněl. Aby mohl být operován, byl v březnu 1944 na vysokou kauci z vězení propuštěn a co nejdříve převezen do nemocnice, dokud byl schopen transportu. Jeho bratr Ladislav ve své vzpomínce popisuje setkání v káznici ve Waldheimu, kam pro něho přijel společně s Boženou Procházkovou. Výsledkem nemoci a stravy, kterou dostával, bylo pouhých 48 kilogramů váhy. Obličej měl zčásti zdeformovaný nádorem tak, že jej v první chvíli nemohli poznat. V nemocnici na Vinohradech pak podstoupil velmi náročnou operaci zhoubného nádoru na mozku.

Přes velké bolesti byl schopen myslet, mluvit a naslouchat dceři, která mu na jeho žádost předčítala z jeho knih a zároveň od ní požadoval, aby se snažila interpretovat to, co z těchto knih pochopila. Podle slov svého bratra byl celou dobu vnitřně zcela vyrovnán i přes pozdější ztrátu řeči. Dne 29. března 1944, čtrnáct dní poté, co byl propuštěn z káznice, Leopold Procházka umírá, podle slov jeho blízkých s hlubokým soucitem a odpuštěním svým věznilům. Kdo ví, zda se mu naplnilo přání, které cituje jeden z jeho buddhistických přátel v dopise paní Procházkové:

Kéž bych po rozpadu tohoto těla zrodil se opět jako člověk v lepších duchovních podmínkách, abych mohl pokračovati na započaté cestě vedoucí k vyhasnutí bludu — k nibbanam.⁸⁹

Procházkův hrob najdeme na vinohradském hřbitově. 16. února 1946 udělil prezident Československé republiky dr. ing. Leopoldu Procházkovi Československý válečný kříž 1939 in memoriam.

---

⁸⁹ Dopis B. Hejhala Boženě Svobodové z 5. 10. 1944 (rodinný archiv). Z dopisu je zřejmé, že šlo o buddhistu nebo se alespoň o Buddhovo učení zajímal, a který osobně Procházkou znal. Na obálce je také uvedena jeho adresa: Praha Žižkov, Křišťanova 6.

